

OSVRT NA JEDNU STARIJU, A NEPRIKAZANU KNJIGU

Holm SUNDHAUSSEN, *Wirtschaftsgeschichte Kroatiens im nationalsozialistischen Großraum 1941-1945. Das Scheitern einer Ausbeutungsstrategie*, Deutsche Verlags-Anstalt GmbH, (Studien zur Zeitgeschichte, Bd. 23), Stuttgart, 1983., 386 str.

Do sada u našoj historiografiji nije prikazana knjiga Holma Sundhausena čiji naslov u prijevodu glasi *Gospodarska povijest Hrvatske u nacionalsocijalističkom Velikom prostoru 1941-1945. Promašaj jedne strategije iskorištavanja*. Međutim, mislim da je ta knjiga zaslužila iznimmiju pažnju. Jedan Nijemac obradio je odnos gospodarstva Nezavisne države Hrvatske prema Njemačkoj i to tako da je obradio sve komponente tog odnosa i to tako dobro da mislim kako bi svaki pokušaj da ovu temu obrađuje netko drugi bilo čisto gubljenje vremena. Autor se koristio arhivima u Njemačkoj, ali i vrlo važnim arhivima u nekadašnjoj Jugoslaviji te je tako dobio dokumentaciju koja je prosječnom hrvatskom povjesničaru nedostupna zbog raznih razloga, a osobito zbog cijene ovakvih istraživanja. Dr. H. Sundhaussen je iskoristio habilitacijsku stipendiju Njemačkog istraživačkog društva kako bi napisao ovu habilitaciju koju ja objavio u nešto skraćenom obliku, ali koja je ipak prepuna i izvora i tablica i karata.

Dr. H. Sundhaussen je spomenutu knjigu podijelio u četiri dijela ne računajući tu uvod i zaključak kao ni mnogobrojne priloge. U prvom poglavlju pod naslovom "Gospodarske i političke pretpostavke njemačke dominacije u jugoistočnoj Europi i postanak ustaške države" obrađen je sadržaj naslova u trima potpoglavljima. U prvome je prikazan njemačko-jugoistočni europski prostor prije 1941. i to tako da je prikazana jugoistočna Europa kao prostor koji nadopunjava gospodarski Njemačku uz analizu suprotstavljenih stajališta jedne dugoročne koncepcije, gospodarsko značenje tog prostora u njemačkom planskom modelu za rat 1939., pripreme za učvršćenje njemačke gospodarske dominacije u jugoistočnoj Europi od ljeta 1940., te njemački i talijanski zahtjevi radi "životnog prostora" u balkanskom Podunavlju. Drugo potpoglavlje posvećeno je nastanku ustaške države 1941. i ovo poglavlje nam je možda najpoznatije na osnovi rada naših istraživača s time da i ovdje kao i u svim poglavljima ovog rada ima dijelova koji su nam posve novi s obzirom na to da autor koristi neke izvore koji su bili izvan našeg domašaja. Prikazan je "munjeviti rat" protiv Jugoslavije s obzirom na strateška, gospodarska i teritorijalna razmišljanja, zatim "hrvatsko pitanje", ustaški pokret, proglašenje NDH i povlačenje granice, te imovinska i pravnodružnička likvidacija Jugoslavije. U trećem potpoglavljju opisana je zemlja, stanovništvo i gospodarski sustav NDH s time da se prilikom pisanja autor koristio geografskim i demografskim radovima koji su izašli do vremena pisanja radnje, ali se osvrnuo i na socijalni sustav i gospodarske mogućnosti čitavog prostora.

Drugo potpoglavlje govori o načinu kako se Hrvatska postupno uvlačila u njemački veliki prostor ("Grosswirtschaftsraum"). Kako bi dobio mogućnost problematike obrade teme, autor je podijelio poglavlje u četiri dijela. U prvom je detaljno opisao ciljeve njemačke gospodarske politike u NDH. U drugom je iskoristio radove S. Dimitrijevića i ostalih ekonomskih povjesničara među kojima i radove Z. Šimončić

Bobetko kako bi prikazao udio njemačkog kapitala i utjecaj na hrvatske gospodarske tvrtke u rudarstvu, eksploataciji i preradi mineralnih ulja, šumskom i drvnom gospodarstvu, metalnoj i metaloprerađivačkoj industriji, kemijskoj industriji i ostalom, uz poznati zaključak kako je taj udio već pred rat bio izrazito jak, te da je Banovina Hrvatska značila samo prijelaz prema NDH što se tiče gospodarstva, što je teza do koje sam došla svojim istraživanjima. Dr. H. Sundhaussen je posebnu pažnju posvetio zalaganju hrvatskih proizvodnih čimbenika za njemačko ratno gospodarstvo otkrivši nam mnoge nepoznate činjenice i interese koji su omogućili ovakvo ulaženje njemačkog kapitala u poduzeća na našem prostoru pri čemu su u taj proces bili uključeni najviši vrhovi njemačke gospodarske politike na čelu s Göringom za infiltraciju njemačkih stručnjaka i kapitala. Opisan je i dominantan položaj Njemačke u hrvatskoj vanjskoj politici, opseg i struktura razmjena roba, službe posredovanja preko kojih je tekao promet kapitala, plaćanje vojske preko posebnog računa "M", slom posebne hrvatske vanjske trgovine i potpuno uklapanje u njemački blok, te odraz neuravnotežene platave bilance na hrvatsko gospodarstvo.

Nakon što je u prvom i drugom poglavlju prikazano kako je stvoren gospodarski sustav koji je trebao biti u svemu podređen interesima Hitlerova Trećeg Reicha, u četirima potpoglavljima obrađuju se kombinacijom kronološkog i problemskog tretiranja kako se čitav taj plan pomalo razvodnjavao da bi na kraju postao čisti promašaj koji je Njemačku više koštao nego što je koristio, te se na kraju pretvorio u antiplan koji je utjecao i na njemačku politiku u vrhu, gdje su se stručnjaci bitno razilazili u daljnjoj politici prema gospodarstvu NDH te je njemačko Ministarstvo financija imalo posve drukčije stajalište nego Ministarstvo gospodarstva odnosno Vanjski ured, a vodstvo hrvatskoga gospodarstva pokušalo je iz čitavog tog posla izvući što više koristi i imati što manje štete. U prvom potpoglavlju prikazan je socijalno-ekonomski "novi poredak" te način gospodarenja i njegova društvena osnova, korporativizam preuzet iz talijanskih prostora kako bi se likvidirao suprotstavljeni odnos rada i kapitala te kako je bilo organizirano gospodarstvo u ustaškoj državi uz nasilno mijenjanje i prilagođivanje "novom poretku", izmjenom vlasničkih odnosa koji su dobrim dijelom bili otežani zbog podržavanja poduzeća u rukama Židova koji je često postao švicarski dakle neutralni kapital, te se nije moglo do kraja provesti ono što je Treći Reich priželjkivao. U drugom potpoglavlju upozorava se na nazadovanje proizvodnje na području NDH pod utjecajem mnogih čimbenika, a osobito pod utjecajem umanjivanja gospodarski aktivnog stanovništva te pod utjecajem krize u poljoprivredi i prehrani. Tu je posebno težište stavljeno na razvoj gospodarstva koje se bavilo sirovinama zbog posebnog interesa fašističke Njemačke za tu robu, te kako je došlo do propasti njemačkog boksitnog programa i nezadrživog ukupnog propadanja proizvodnje. Budući da je propast njemačkog plana bila uvjetovana s više razloga autor je obradio politiku cijena i prihoda u NDH, prikazavši nekonzistentnu politiku protiv rastućih cijena, neuravnoteženost politike prihoda, te kretanje cijena, troškova života i realnih prihoda, pri čemu se koristio statistikama "Indeks" Arthura Benka Grade, ali i statistikama Radničke komore, Središnjeg ureda za osiguranje radnika te tijela vlasti upozoravajući i na razlike u ovim podacima. Dr. Sundhaussen posebno je obradio državne financije i optjecaj novca osvrnuvši se na rad najviših finansijskih tijela države, opadanje poreznih prihoda te rastuće zaduživanje države, što je sve djelovalo na rasap čitavog sustava. Zbog korištenja dijela istih izvora istraživanja dr. Jere Jareba o zlatu i novcu i dr. Sundhaussena, dobro se upotpunjava i vrlo su korisni svakom povjesničaru koji se bavi razdobljem NDH što se ne bi moglo reći za Jarebovu knjigu o radu Državnog gospodarstvenog povjerenstva NDH (izašla 2001.), a za te materijale ne zna H. Sundhaussen kao što ni Jere Jareb ne zna za knjigu Sundhaussena, što je velika šteta jer bi oba rada bila još kvalitetnija. Posljednje potpogla-

vlje opisuju propadanje i kraj hrvatskoga narodnoga gospodarstva koje prestaje funkcionirati u svim svojim dijelovima izazivajući strahovite posljedice u obliku prisilnog preseljavanja odnosno izbjeglištva.

Posljednje poglavlje sadrži analizu nacionalsocijalističkoga velikoprostornoga gospodarstva s posebnim osvrtom na jugoistočne europske zemlje. Ovo poglavlje sadrži prostor kojim se dr. Holm Sundhaussen i danas bavi i svakako su zanimljive komparacije o razlikama ponašanja njemačkog vodstva prema području NDH i prema Srbiji, odnosno Rumunjskoj. Razlike su goleme iako autor ne govori o uzrocima takvog različitog odnosa.

Knjiga Holma Sundhaussena svakako je zanimljiva i prosto je nevjerojatno da je njezino izdavanje prošlo na našim prostorima tako nezapaženo. Njezina je posebna vrijednost u velikoj iskorištenosti njemačkih izvora, tj. izvora ustanova i ličnosti koje su kreirale politiku uključivanja Hrvatske u veliki njemački prostor i koje su očito bile vrlo iznenađene kada ta politika nije bila tako uspješna kako su to zamišljali njezini planeri. Mnogo toga je tijekom Drugog svjetskog rata teklo stihijski i izvan svake kontrole svih. Svojim interdisciplinarnim pristupom dr. H. Sundhaussen je stvorio vrijedno djelo koja je privuklo i našu pažnju te se nadamo da ćemo uskoro dobiti njegov prijevod zalaganjem izdavačke organizacije Alinea d.d. Moram priznati da sam bila iznenađena da je to djelo do sada bilo nepoznato našim istraživačima i široj javnosti jer bi ono pojednostavilo i olakšalo istraživanja povjesničara koji se bave poviješću Drugog svjetskog rata i NDH. Zbog bogate literature i izvora koje je autor koristio prilikom pisanja ovog djela, ono je nezaobilazno u proučavanju gospodarstva od 1941. do 1945. godine na našim prostorima, usprkos Sundhaussenova izvjesnog nepoznavanja dijela naše literature o tom vremenu i gospodarstvu, a koji su već postojali u vremenu kada autor piše svoje djelo i koji se vrlo oštro osvrnuo na pisanje dr. Nikole Živkovića o ratnoj šteti zbog pogrešne i manjkave metodologije. Očito da bi prezentacija strane znanstvene povijesne literature o našim prostorima trebala biti prisutnija i otvorenija. Kompatibilnost istraživačkih tema traži ne samo interdisciplinarnu, već i globalnu suradnju bez obzira na jezik i prostor. I to posebno kada je riječ o ovako važnom djelu kakovo je djelo dr. Holma Sundhaussena.

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ